

De kapel van het gasthuis te Borgloon

geklasseerd monument vanaf 28 mei 2003

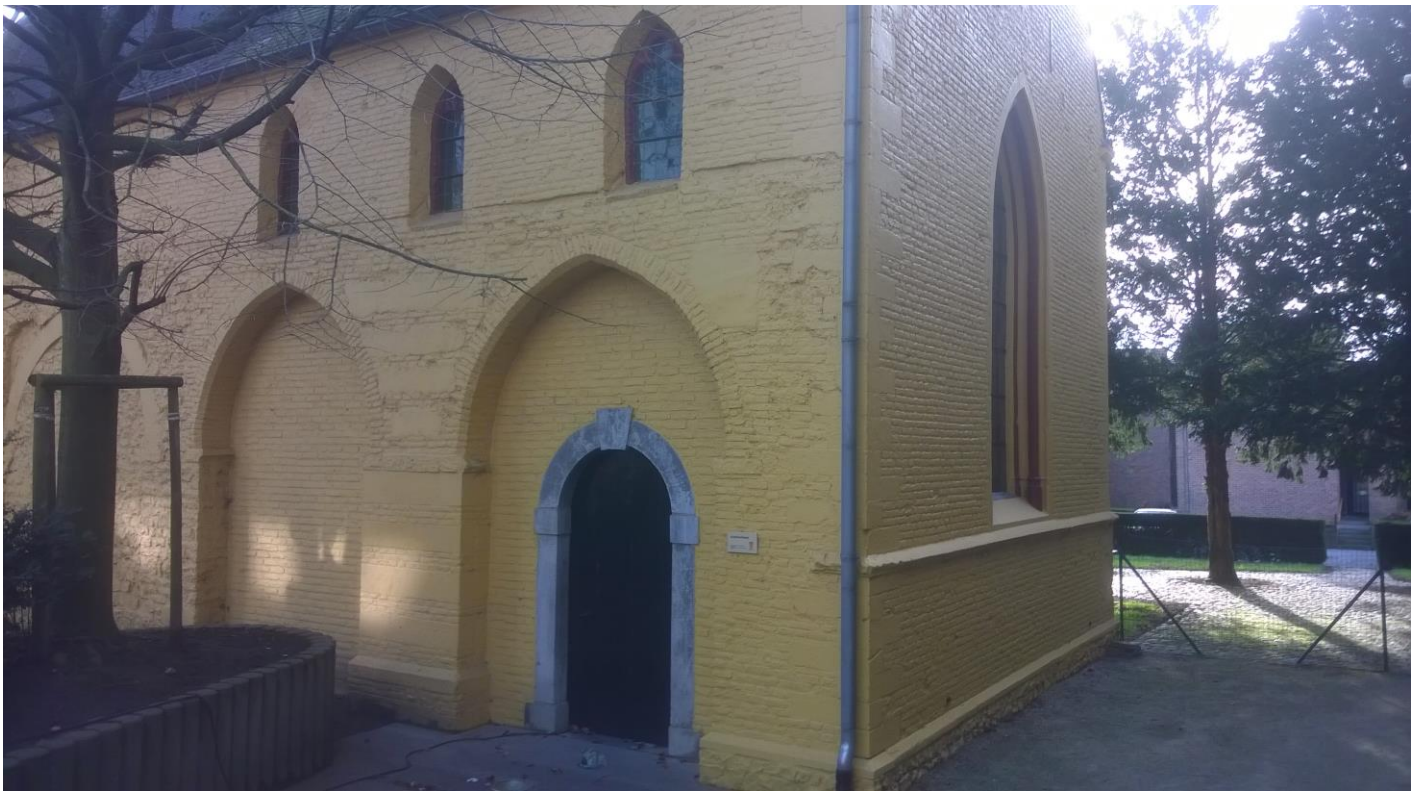
samenvatting: deels uit de opgravingen in en om de kapel van het gasthuis

Archaeologia Belgica 118

M.Brussels & G.V. Lux

Document : Geschiedkundige Kring "Kanunnik Daris" Borgloon.

Fernand Timmermans

Noordgevel (nu ingang naar de kapel)

De kapel van Graeth, Graethem of de kapel van het gasthuis te Loon.

Ligging

Eens verbleven de graven van Loon op de heuvel in hun sterke burcht, dicht bij de collegiale Sint-Odulfuskerk. Aansluitend bij burcht en kerk ontstond en ontwikkelde zich de stad Loon.

Niet ver van de stad en burcht te Graethem, zetelde eens de buitenbank van Loon, een schepenbank, Loons van aard, die jurisdictie bezat over een deel van de Loonse buitenkuip of buitenij en over dorpen Kuttekoven, Gotem, Heks, Hendrieken en Kerniel.

In de 14 eeuw zien we de bank van Gratem tot driemaal toe als keizerlijk leen genoemd d.w.z. keizer Karel IV noemde 5 gerechtshoven waaronder Gratem, die de graaf van Loon een rechtstreeks van het keizerrijk in leen heeft gehouden.

Toen de stad versterkt werd einde 12de of begin 13de eeuw bleef de kapel (kerk) van het toenmalige hospitaal buiten de omwalling. Voor stangers in the night, die voor gesloten stadspoorten aankwamen, was dat natuurlijk een gelukkige toestand.

De kapel was gelegen aan de vroeger zo drukke en beroemde weg van Keulen naar zee en maakte deel uit van een hospitaal, dat door de JOHANNIETERS (hospitaalbroeders, broeders der Orde van Malta) werd bediend.

- Graaf Lodewijk I (1140-1171) en zijn gade Agnes zijn er begraven.
- Gravin Agnes schonk aan de broeders van het hospitaal het allodium Heks maar voegde daar een voorwaarde bij : zij moesten iedere vrijdag een driherenmis tot zielelafenis van haar echtgenoot doen zingen. De broeders vonden deze opdracht te zwaar.

Naar lang aandringen werd Ulrik, abt van Villers in Waals Brabant, bereid gevonden het hospitaal over te nemen en te beheren. Omstreeks 1175 verhuisden de monniken van Villers naar Munnikhof te Heks omdat er te Graetem veel te grote toeloop van volk en te veel lawaai was. Zij betaalde de rector van de kapel alsook de jaargetijde voor de graaf en gravin.

De romaanse bouwkunst is een voortzetting van de romeinse kunst maar met een nieuwe stijl, waarin barbaarse - (germaanse) zich met byzantijnse en oud-romeinse stijl zich samensmelten.

West romeinse rijk : 3de eeuw v. J.C. tot 476 na J.C. (Rome)

Oost romeinse rijk : Constantinopel valt in 1453

Byzantijns kunst : Byzantium later Constantinopel genoemd nu Istanboel

Griekenland/Turkijë/Italië/Sicilië/ Bulgarije/ Yougoslavië

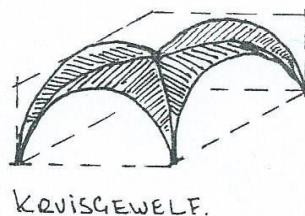
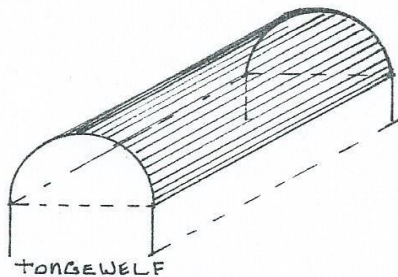
De Romaanse kunst is uitsluitend godsdienstig, de schilderkunst, beeldhouw – En ambachtelijke kunsten zijn ondergeschikt aan de bouwkunst.

Wordt ook soms kloosterkunst genoemd (orde der Benedictijnen vervulde hier een leidende rol)

De Romaanse kunst is regionaal / landelijk / streek gebonden en primitief.

Bouwelementen : Het tongewelf : halve cylinder die van achter tot voor loopt (zoals een tunnel) versterkt door dubbelbogen ter hoogte v/d pilaren.

Kruisgewelf : twee loodrecht op elkaar staande tongewelven.

Vierkante pilaren / zware cylinderzuilen

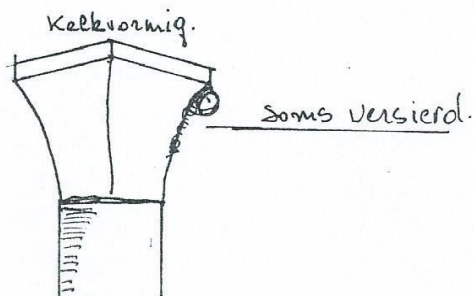
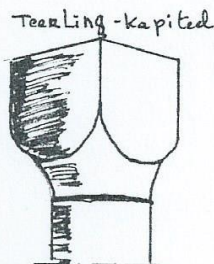
De kapitelen van de zuilen zijn zeer verschillend van vorm en decoratie:

Het Teerling-Kapiteel

Met dieren versierde kapitelen

Het historisch kapiteel : versierd met scènes uit de geschiedenis of legende : (denk aan de legende van de ezel)

Kelkvormige kapitelen

Torens : de Romaans bouwkunst onderscheidt zich van de overige christenen beschavingen door het gebruik van torens.

De toren kunnen volgende plaats in nemen:

1. Kruising schip en transept(dwarsbeuk van een kerk).
2. Toren in het midden voor het schip : de westtoren
3. Toren aan elke zijde van de ingang : twee westtorens

Zij bouwden met materialen van de streek, rekening houdend met het klimaat en de noodwendigheid.

Bv. Breuksteen in de Ardenen / Witte steen in Frankrijk / Mergel ,maaskeien in Limburg / Arduinsteen in Luik.

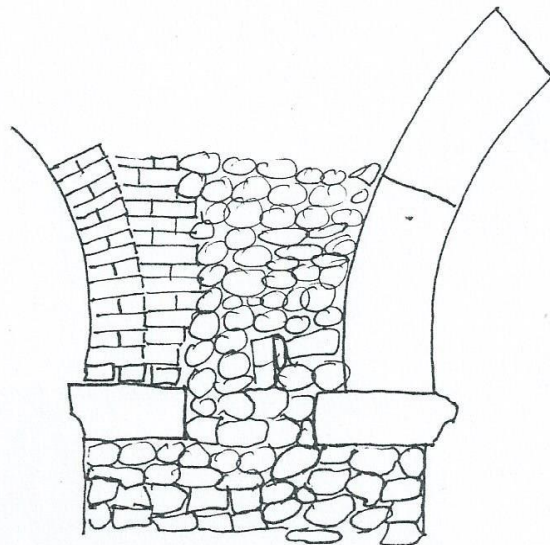
Romaanse gebouwen in Limburg : Vele zijn verwoest o.a Abdijkerk van Sint-Truiden./OLV kerk te Tongeren

Van vele bleef alleen de toren behouden : Rutten/Wellen/Zepperen

Volledig en gedeeltelijk bewaarde : Borgloon/Sluizen/Berg/Kortesseem/

St-Pieter te Sint-Truiden/Kloostergang Tongeren/Spalbeek

Kastelen : Kolmont en Brustem

Sketch v.d. middelste Pijler in de doorbroken noordmuur.

Twee bouwtranten : rechts omlijsting in witte steen
Links in Baksteen.

Een apsis of abside^[1] is een halfronde, of veelhoekige, nisvormige ruimte aan een basilica, kerk, kathedraal of tempel.

Apsis

1. Een halfronde of veelhoekige nis ter afsluiting van een of beide zijden van het schip van een **Romaanse basiliek**.

2. In een christelijke kerk meestal geplaatst aan het oostelijke uiteinde van het schip achter het transept of het koor: wordt soms ook gebruikt aan het eind van het dwarsschip.

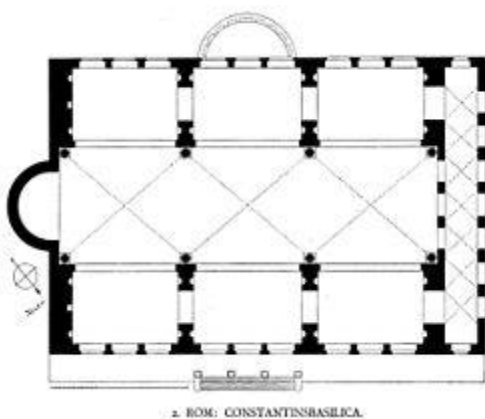
In de prehistorie waren tempels vaak een samenstelling van absiden. Meestal bevond zich het **altaar in een dergelijke omgang**.

De apsis was in de Romeinse tijd de plek in een basilica waar een bestuurder of rechter zat. Keizer Constantijn de Grote van het Romeinse Rijk, de eerste christelijke keizer, liet in de vierde eeuw de eerste kerkgebouwen bouwen met een apsis. De apsis, de plek waar eerst de rechter of bestuurder zat, werd de plek voor de bisschop of de priester.

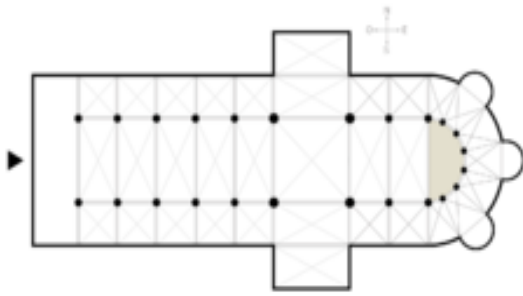
Later is de apsis gaan gelden als **afsluiting van het koor**, nadat de ruimte groter gewenst was omdat de priesters en monniken zich naast het altaar opstelden om te zingen. Toen werd ook het hoofdaltaar verplaatst van de krusing naar de apsis. De term apsis wordt vooral gebruikt in het kader van de romaanse stijl; bij de gotiek wordt vaak van een koorsluiting gesproken.

Bij veel kerken **is de apsis niet duidelijk te onderscheiden van het koor**, de hoogte van de apsis is gelijk aan de hoogte van het koor. Bij een groot deel van de kerken is echter de hoogte van de apsis lager dan de hoogte van het koor, waardoor de apsis aan de buitenkant duidelijk te onderscheiden is van het koor.

Daarnaast kan een apsis **ook tegen een zijbeuk** worden gebouwd als sluiting van een kapel..

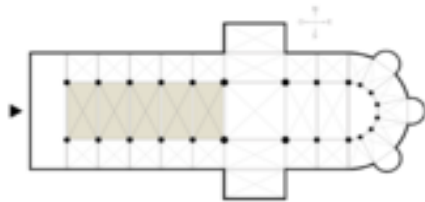
Apsis (links) van de Basilica van Maxentius in Rome.

De apsis (grijs) van een kruiskerk.

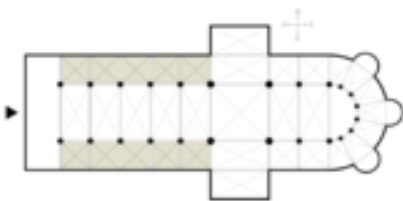
Munsterkerk, Roermond. Apsis met straalkapellen en dwerggalerij

Het **schip** of de **beuk** is in de kerkenbouw de langgerekte ruimte in (meestal) west-oostrichting, die aan de oostkant wordt voortgezet door het koor.

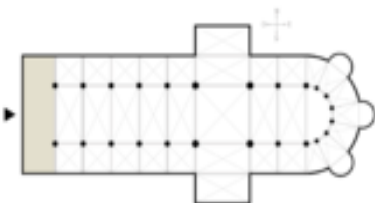
•

Het middenschip (grijs)

•

De zijbeuken

•

De narthex

Narthex is de voorhal of het portaal van een kerkgebouw. Oorspronkelijk, in de vroegchristelijke kerken, was de narthex gesloten ofwel was die aan één zijde open en maakte deel uit van de galerij .

Evenwijdig aan het schip kunnen zich zijbeuken bevinden, die door arcaden van het middenschip worden gescheiden. Eenvoudige kerken zonder dwars- en zijbeuken worden zaalkerken genoemd. Het schip is het deel van de kerk waar de kerkgangers plaatsnemen. Tussen de kruising, die zowel tot het schip als tot de dwarsbeuken behoort, en het koor kan zich ter afsluiting een doksaal of een koorhek bevinden, waarachter zich het altaar bevindt.

Bouwgeschiedenis (samenvatting)

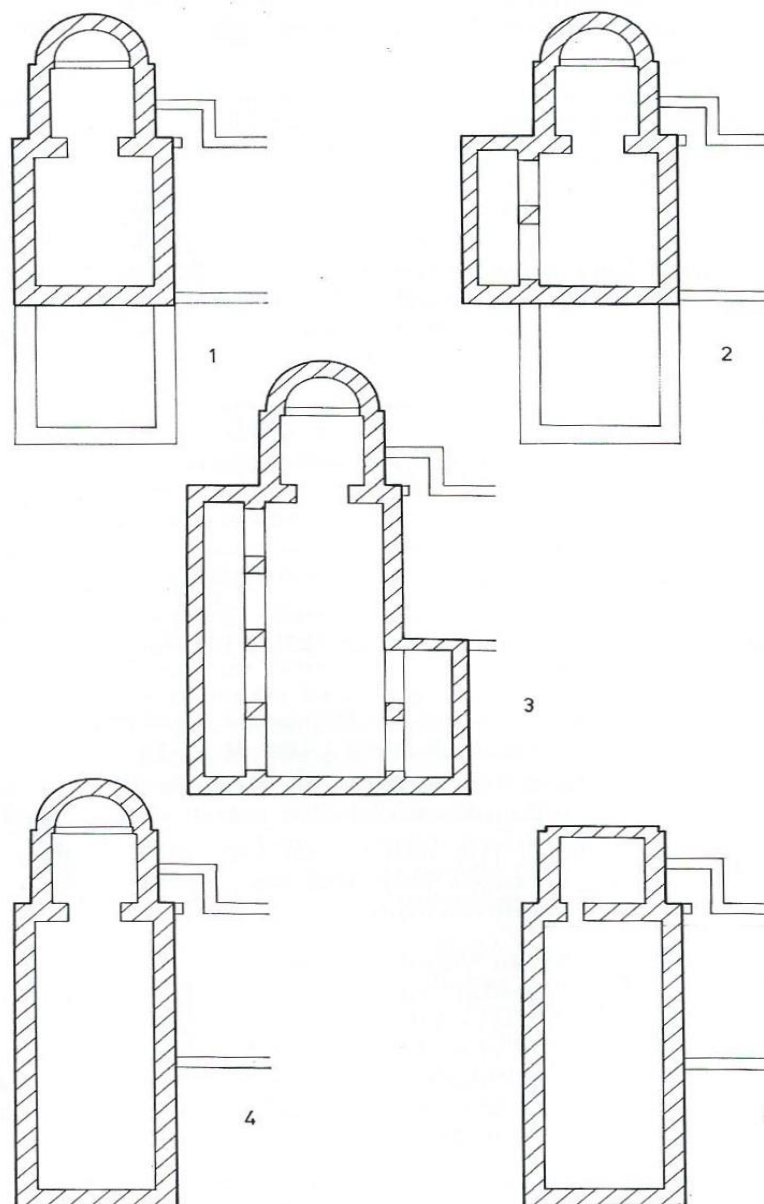
Fig.1. : 1ste helft 12de eeuw : bouw van de **Romaanse kapel** met KOOR & HALFRONDE ABSIS.

Fig. 2 : 2de helft 12de eeuw/begin 13de eeuw : **uitbreiding noordelijke zijbeuk**, bogen in de noordermuur wijzen op deze uitbreiding.

Fig. 3 : 2de helft 13de eeuw /begin 14de eeuw : **verlenging van de kerk met gotisch schip en 2 zijbeuken**.

Fig. 4 : 16de eeuw : plundering en verwoesting in 1568, 1577, 1592. Restauratie in 1606 :afbreken zijbeuken en dicht metselen van de **traveebogen** en oprichten van westgevel en verhogen van de Romaanse muren.

Fig. 5 : 1654 plundering en verbranding door de Lorreinen en als gevolg daarvan: herstelling van dak en gewelf in koor en kerk en later afbraak van de koorabsis.

Afb. 26. - De ontwikkelingsfazen van het kerkgebouw.

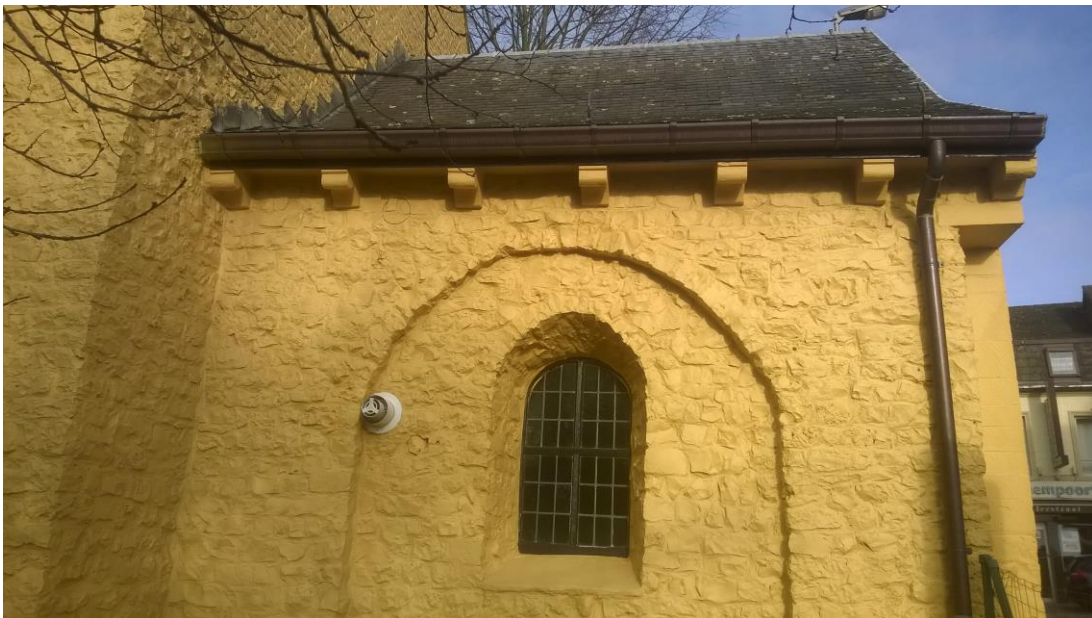

Noordgevel graethempoot (**bogen van uitbreiding fase 2**)

Afb. 6. - Romaanse kragstenen aan de noordmuur van het koor.
(Copyright A.C.L., Brussel)

178

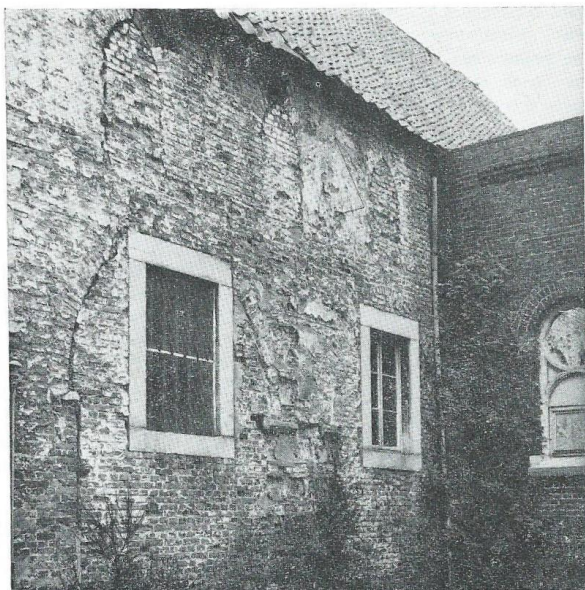
zuidgevel (koor)

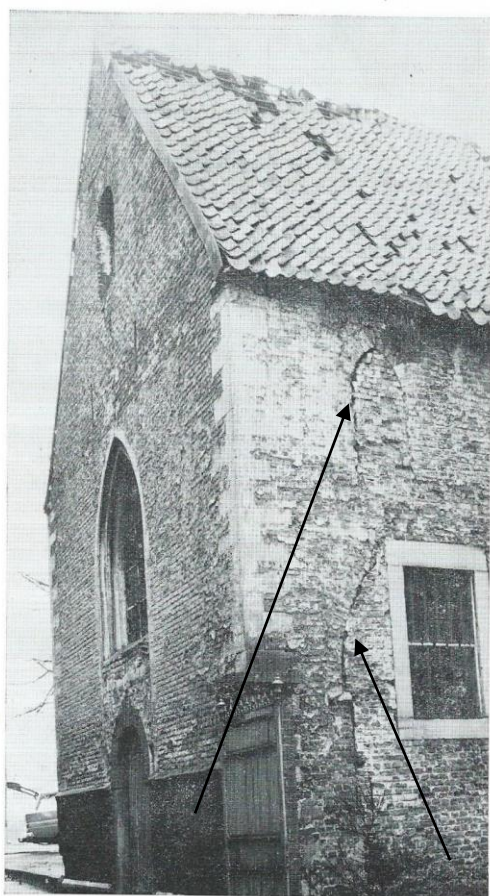
oostgevel (KOOR --- zonder absis)

zuidgevel (bogen links zijn van de uitbreiding fase 3)

Afb. 11. - Deel van de zuidgevel met dichtgemetselde vensters en dito travreebogen en aanleunend, het 19de-eeuws bijgebouw.

Afb. 10. - Westgevel in baksteen met ingang deur, en gedeeltelijk dichtgemetseld venster; deel van de zuidgevel met dichtgemetseld venster en dito travreehoog van de vroegere middenbeuk.

Beschrijving van de bestaande kapel

36

Bestaat uit twee delen: een koor en een beuk, zij is met een afwijking van 14° naar het zuiden georiënteerd. De daken zijn met pannen bedekt.

Oostgevel: muur Nieuwesteenweg / KOOR : afmetingen 5,75 x 4,25 m

Muur opgetrokken in silexblokken en kleizandsteen (dikte +/- 1,00 m). deel spits in baksteen +/- 1,70 m Kroonlijst met Romaanse kraagstukken / 7 kraagstenen met bolle lijst uit witte steen gekapt.

Noordgevel: muur Graethempoort / BEUK : afmetingen 17,25 x 7,50 m buitenzijde

15,40 x 6,00 m binnenzijde

hoogte: 6,28 m

verschil : 1,85 en 1,50 m voor de muurdikten.

De noordgevel bestaat uit een deel silex (8,57 x 4 m hoog)

- Twee brede, ronde bogen die op 2 pijlers neerkomen
- Sporen van 4 smallere rondbogige vensternissen.
- In de opvulling 2 vensters met blauwesteenomlijsting + ijzerwerk
- Deel in baksteen + kleizandsteen met 2 gotische traveelbogen opgevuld en steunend op 2 pijlers en een pilaster (pijler is rond of vierkantig waar een deel van het gebouw op steunt / een pilaster uit de wand of hoek naar voorkomend deel)
- Kroonlijst in natuursteen.

De Westgevel : Voorgevel / inkom

- Bestaat uit baksteen (formaat 23,5 x 11,5 x 5 cm) muurdikte 80 cm
- Rondbogige venster in de top
- Groot gotische venster (deels dicht gemetseld) 2,40 x 1,70
- 18de eeuwse ingangdeur met blauwesteenomlijsting.

De Zuidgevel (binnenkoer)

Het gotisch gedeelte van de zuidgevel stemt overeen met dat van de noordmuur.

- * een deel in silex met 2 Neoromaanse ingangen en sporen van 3 Romaanse vensternissen.
- deel in baksteen en kleizandsteen met 2 gotische en gevulde traveelbogen waarin twee 18de eeuwse vensters en 3 dichtgemetselde gotische vensters.
Kroonlijst in hout.

HET INTERIEUR

Stukwerk : De Hemeelvaart van Maria boven het altaar

Links : de boodschap des Engels

Rechts bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth

Links en rechts in de hoeken zien we 4 medaillons : de 4 evangelisten : Johannes (adelaar)

St-Lucas (os) / rechts St-Matheus (engel) en St-Marcus (de leeuw).

Afb. 13. - Interieur van het schip: in de achtergrond, de oostmuur met stucwerk, links de gewezen traveeboog en rechts de neoromaanse toegangspoorten.

Afb. 14. - De Hemelvaart van Maria. Stucwerk boven het altaar.
Foto Medaerts, Riemst.

De bevloering : blauwe stenen 24/24 cm en 2 grafstenen op de vloer :

Een van Pastoor van het Loons begijnhof Nicolaus Timmermans (16/01/1696) en het andere van pastoor Petrus Nicolaus de Malaisse (9/01/1667).

In het oostelijk deel van het schip was de vloer bedekt met blauwe steen (oppervl.: 6 x 4.5m) en witte cementen plaveien 20/20 cm ruitvormig geplaatst.

In de spaarnissen van de vroegere traveebogen werden blauwe steen geplaatst van 27/27 cm.

In het schip lagen 4 grafstenen:

Graf 1. : * 1.77 x 0.87 x 0.17 m : voor Pascasia Petronelia Cappaerts (15/04/1798) weduwe van burgemeester Simon Henricx en haar dochter Elisabeth, begijn.

Graf 2. : * 1.75 x 0.86 x 0.13 m : voor priester Renerus Moels (14/06/1715) en zijn nicht begijn Maria Sheeren.

Graf 3. : * 1.72 x 0.86 x 0.13 voor Monsieur Lambert Louis Godefroid, kanunnik van de sint-Pieterskerk te Luik (08/07/1754) en juffrouw begijn Marie B... Godefroid.

Graf 4. : * 1.9 x 1 ; ligt voor de deur van de westgevel en is totaal afgesleten.

Onder deze zes grafstenen bevond zich **GEEN enkele grafkelder.**

Bij het begijnhof hoorde ook een kerkhof , in 1259 was er een officiële erkenning.

De burgemeester en de raad stelden op 13 juni 1698 Jan Palen aan tot gasthuismeester. Art. 6 van de voorwaarden zegt : ***De gasthuismeester is verplicht op het gewoon kerkhof van het begijnhof de graven te maken van de arme passanten die in het gasthuis sterven.***

Bij de aanstelling van Joahim van de Borne op 28 /01/1714 legde art. 7 dezelfde verplichting op en art.11 :

bovendien zal hij te zijnen laste de stadgraven of vesten langs het gasthuis weiden en ruimen de breedte van drie schreden of passen van boven tot beneden.

Er werden graven aangetroffen niet alleen in het koor en kerk maar ook ten noorden van de kerk en zelfs ten zuiden in de vroegere zogeheten bidkapel.

De opgravingen hadden plaats van 31 maart tot 28 april 1969.

Het graf van Graaf Lodewijk I en gravin Agnes.

Op de plaats waar volgens alle historische getuigenissen gaande (+/- 1560 tot 1885) een monument zou hebben gestaan, ontdekten ze verschillende geraamten :

1ste : 1.70 m lang , op een diepte van 0.67 m in een kist van 1.87 m x 0.27 m en een kuil van 2 x 0.66 m;

2de daarnaast : 1.78 m lang op een diepte van 0.87 m, in een kuil van 2.45 m x 0.75 m.

Meer naar het westen toe een derde, 1.85 m lang , op een diepte van 1 m in een kuil van 2.4 x 0.60 m, die **de kuil van nr 2 oversnijdt ; ellepijp en spaakbeen van de linkerarm waren gebroken maar aaneengegroeid.**

ondergraf 2, een vierde ,1.50 m lang op een diepte van 1 m; onder graf 4 (voorgaande) een vijfde van 1.48 m lang op een diepte van 1.20 m.

ondergraf 3 een zesde 1.55 lang op een diepte van 1.14 m.

AL DEZE DODEN WAREN LEKEN, want zij lagen met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten.

Menigeen zal zich afvragen of e geraamten zelf geen verdere aanduiding kunnen geven.

Van Lodewijk I weten we drie dingen:

1. dat hij een strijdbaar man was en dikwijls oorlog heeft gevoerd maar nergens staat vermeld dat hij b.v. zijn arm zou gebroken hebben;

2. dat hij bijzonder groot van gestalte was en aan de koning van Frankrijk een harnas vroeg omdat hij in zijn eigen land geen passende wapenrusting kon vinden;

3. dat hij van een slepende ziekte is gestorven.

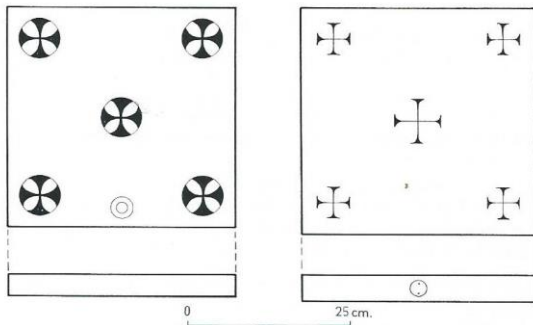
(kronieken van G. DE BORMAN / J. COENEN en C DE BORMAN)

Van gravin Agnes weten we dat haar naam tweemaal door dichter Hendrik van Veldeke wordt genoemd en dat ze zich na de dood van haar man het lot van het Loonse hospitaal heeft aangetrokken.

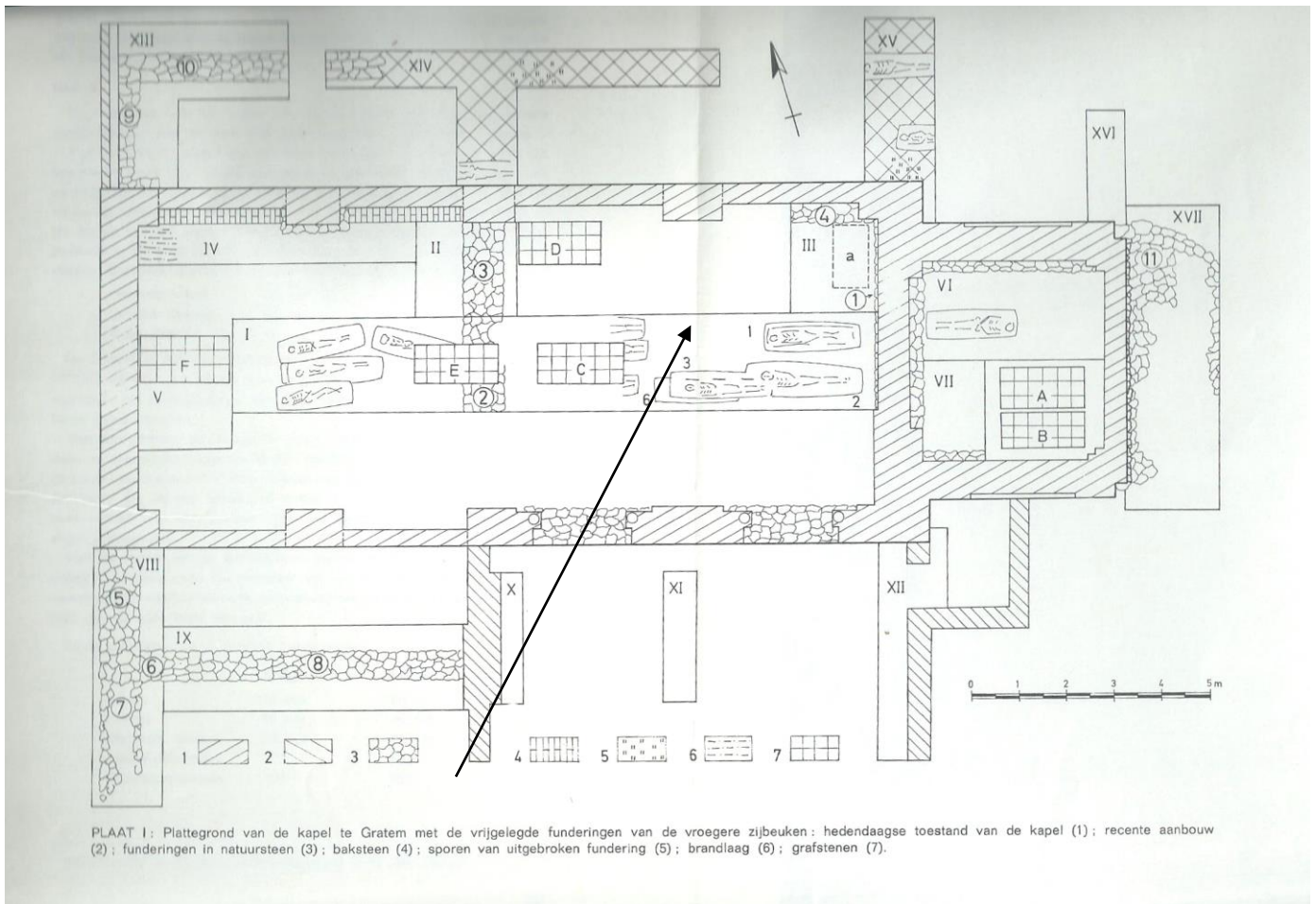
Volgens Mantelius zou de oudste zoon van Lodewijk I en Agnes ook Lodewijk genaamd, vóór zijn ouders nl. in 1167 overleden zijn. Mogelijk ligt hij er ook begraven.

Wellicht zouden er ook andere leden van de grafelijke familie vóór, in of bij of onder de graven of het misschien later opgericht grafmonument zijn bijgezet.

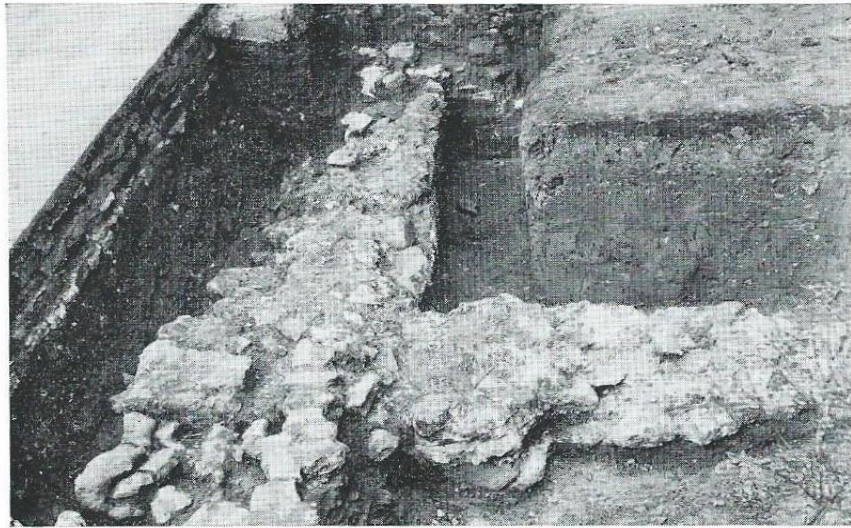
we veronderstellen dat Graf 1 het stoffelijk overschot van gravin Agnes en graf 3 dat van Lodewijk I bevatte.

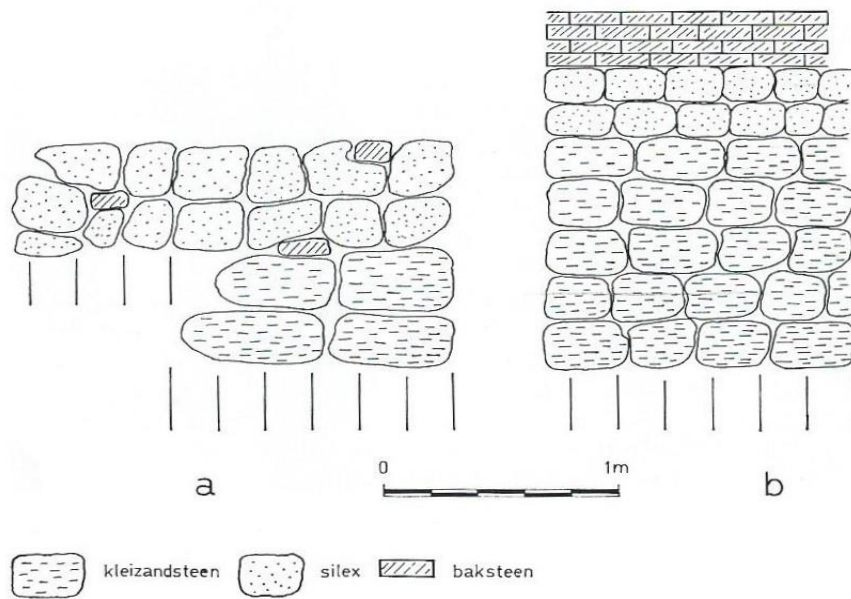
Afb. 24. - Altaarstenen gevonden tussen het afbraakmateriaal.

Wat de graven van Lodewijk I en Gravin Agnes betreft, weet men met zekerheid dat ze zich in het Romaanse schip, vóór het Romaanse koor bevonden en menen ze dat heel waarschijnlijk de graven 1 en 3 de stoffelijke resten van dit adellijk paar hebben bevat

Afb. 20. - Fundering van de afgebroken zuidelijke zijbeuk.

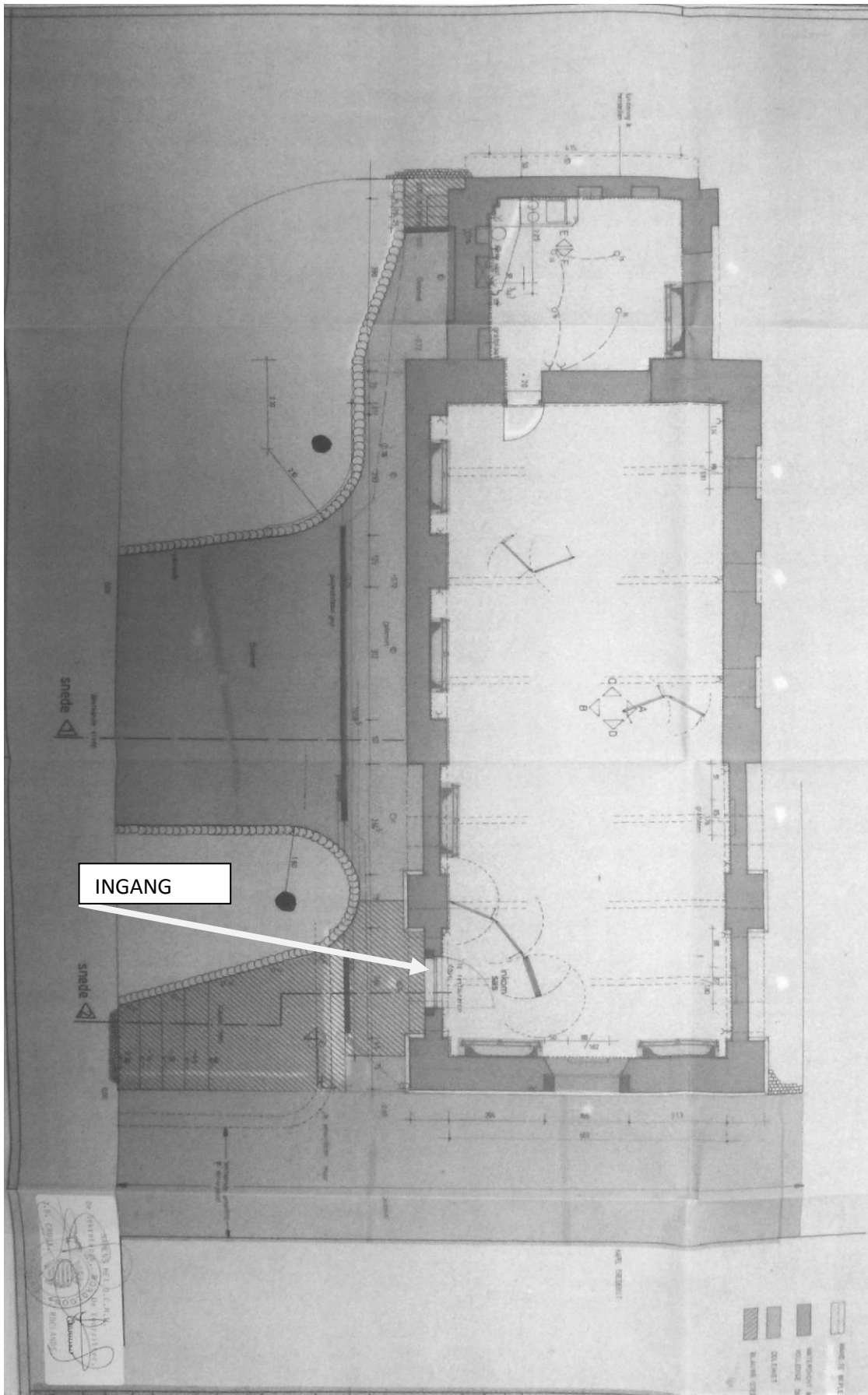

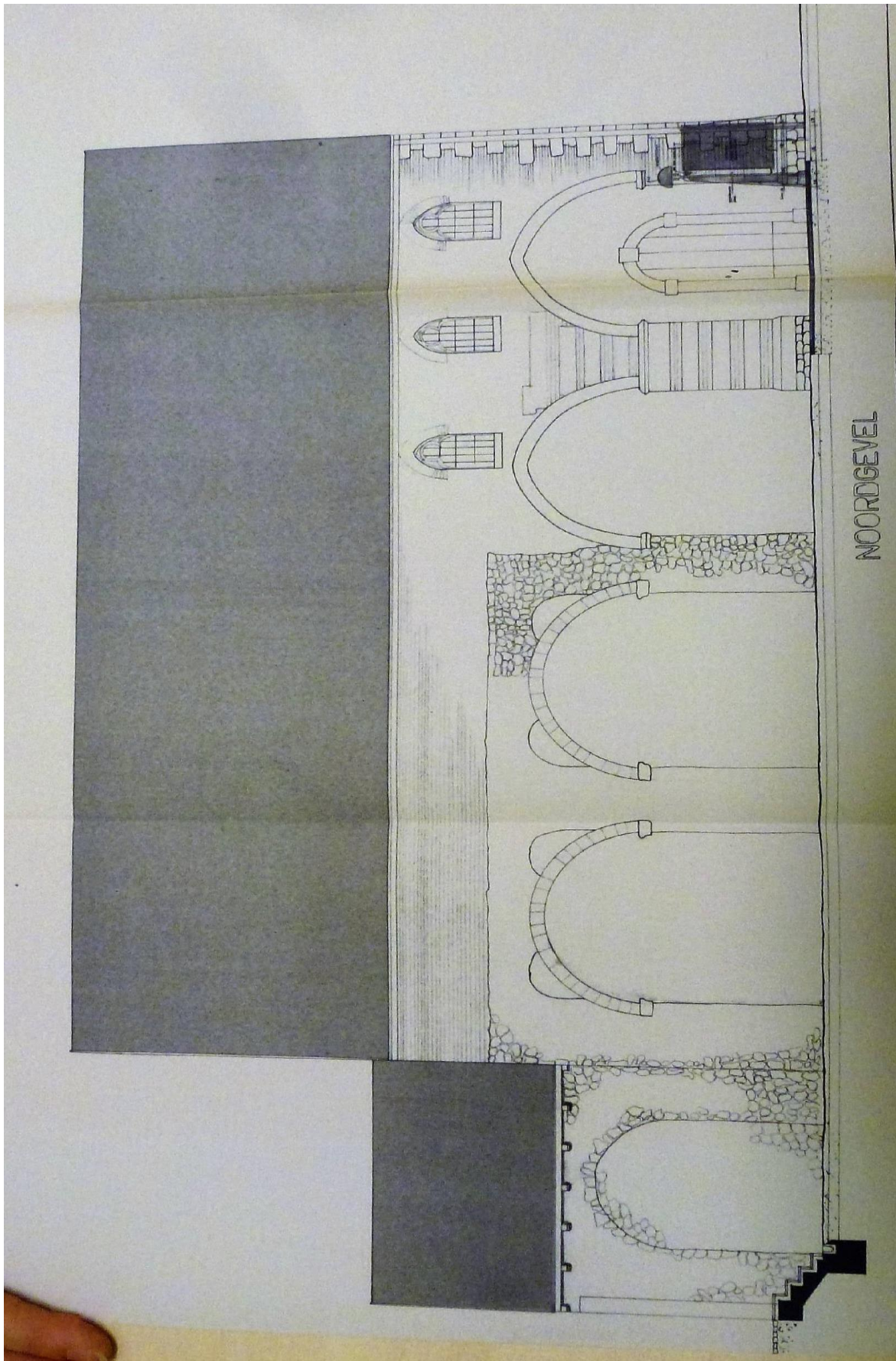
Afb. 21. - Fundering van de westgevel van de afgebroken zijbeuk (a) en van de bestaande zuidgevel van het schip (b).

RESTAURATIE van de huidige toestand : vergunning gegeven op 6 mei 1994.

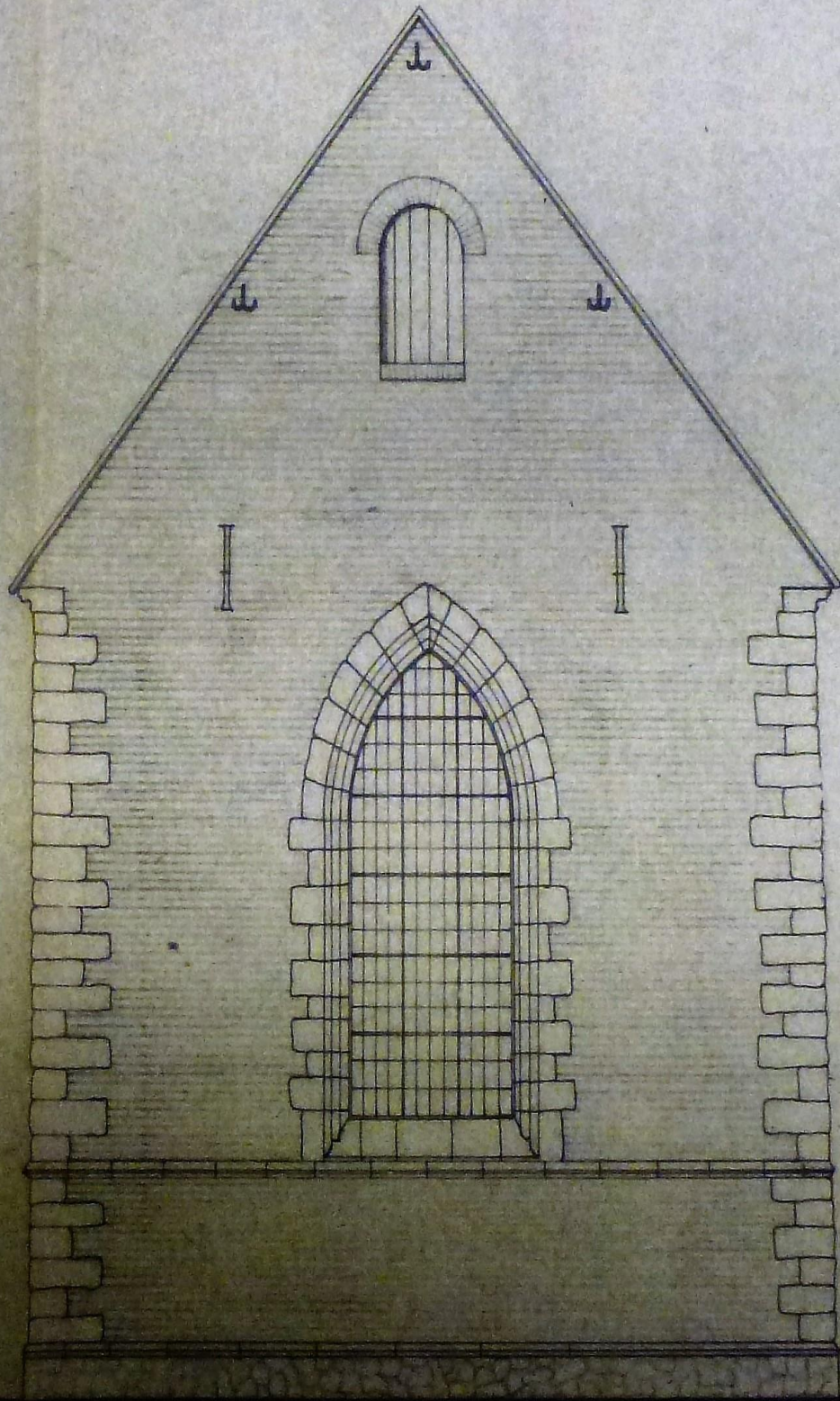
Definitieve bescherming van de kapel afgegeven op 28 mei 2003.

Zie enkele foto's van de toenmalige plannen.

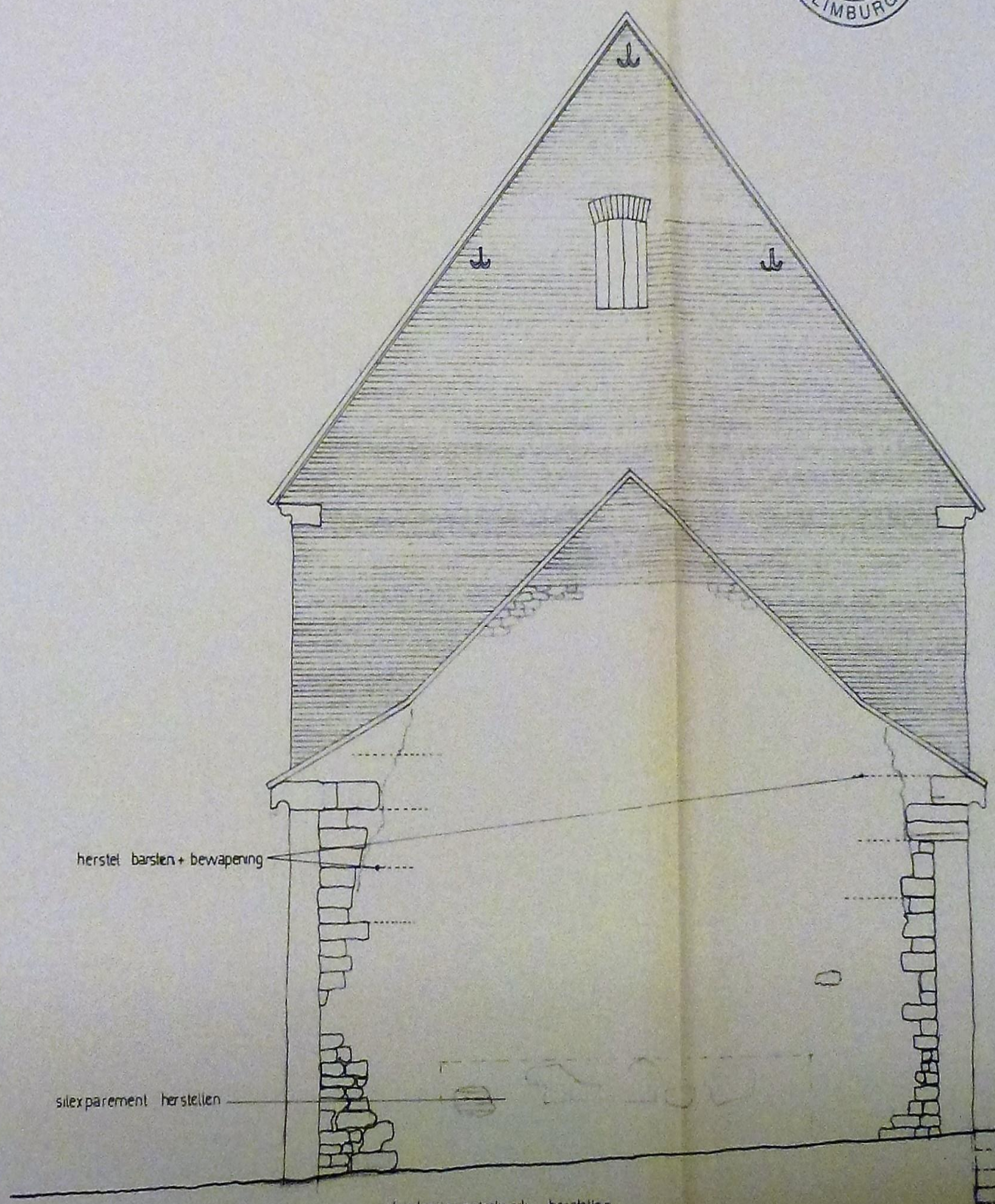

NOORDGEVEL

WESTGEVEL

herstel barsten + bewapering

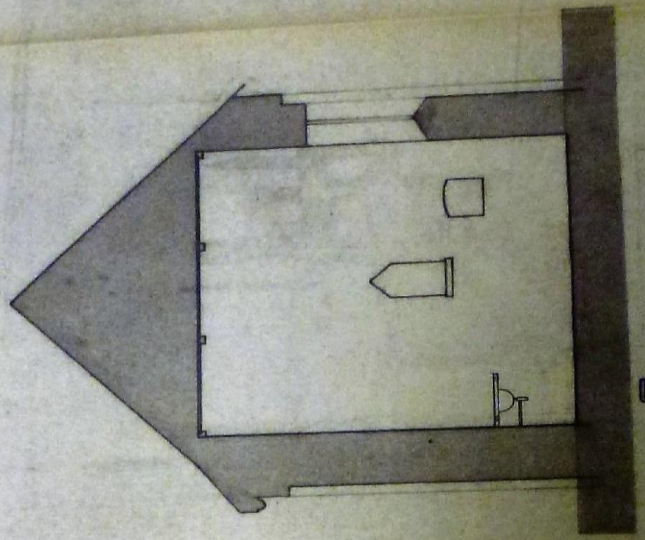
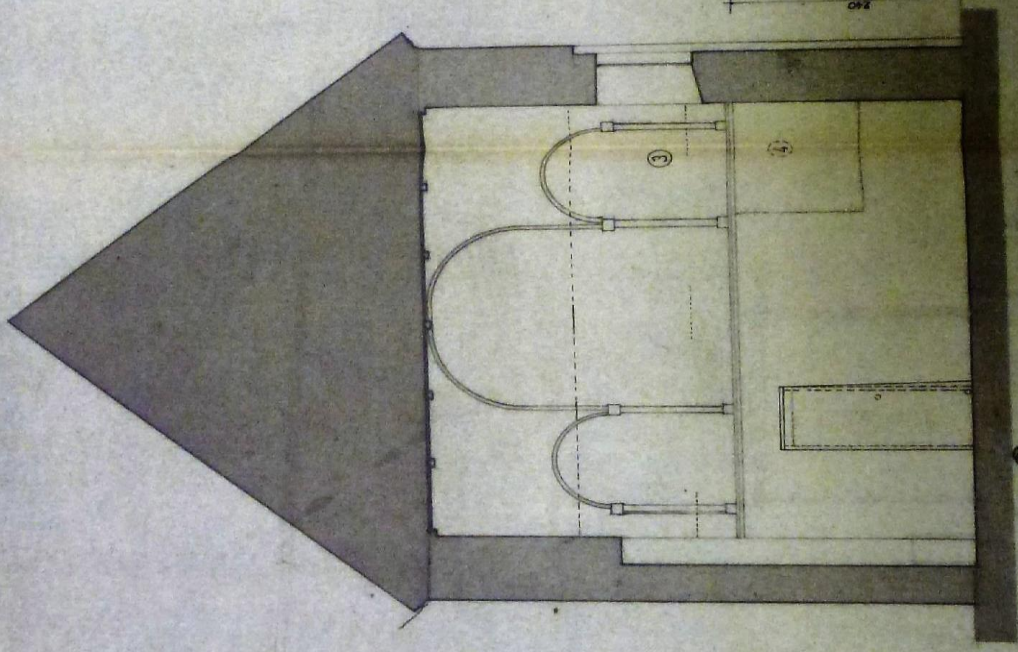
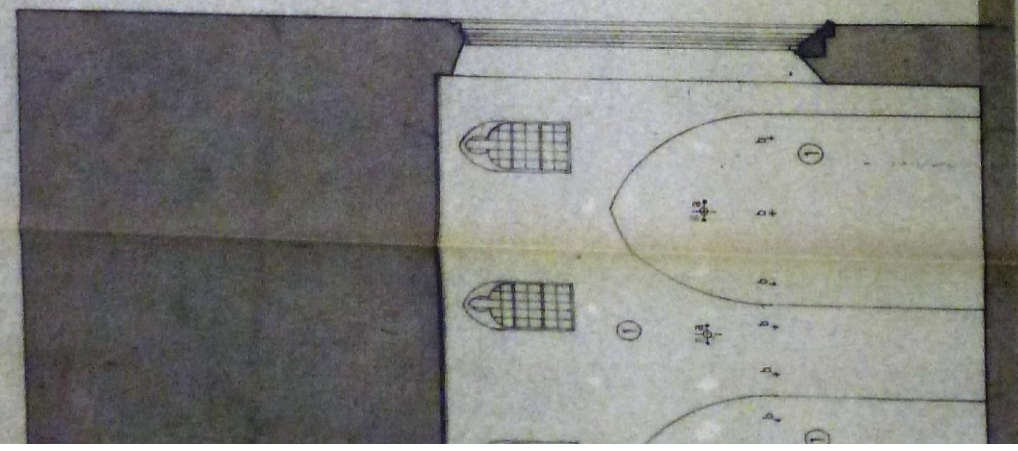
silxparement herstellen

funderingsmetselwerk herstellen

OOSTGEVEL

NAME: H.C.
 Dr. Sekretär
 v.B. DEB
 1

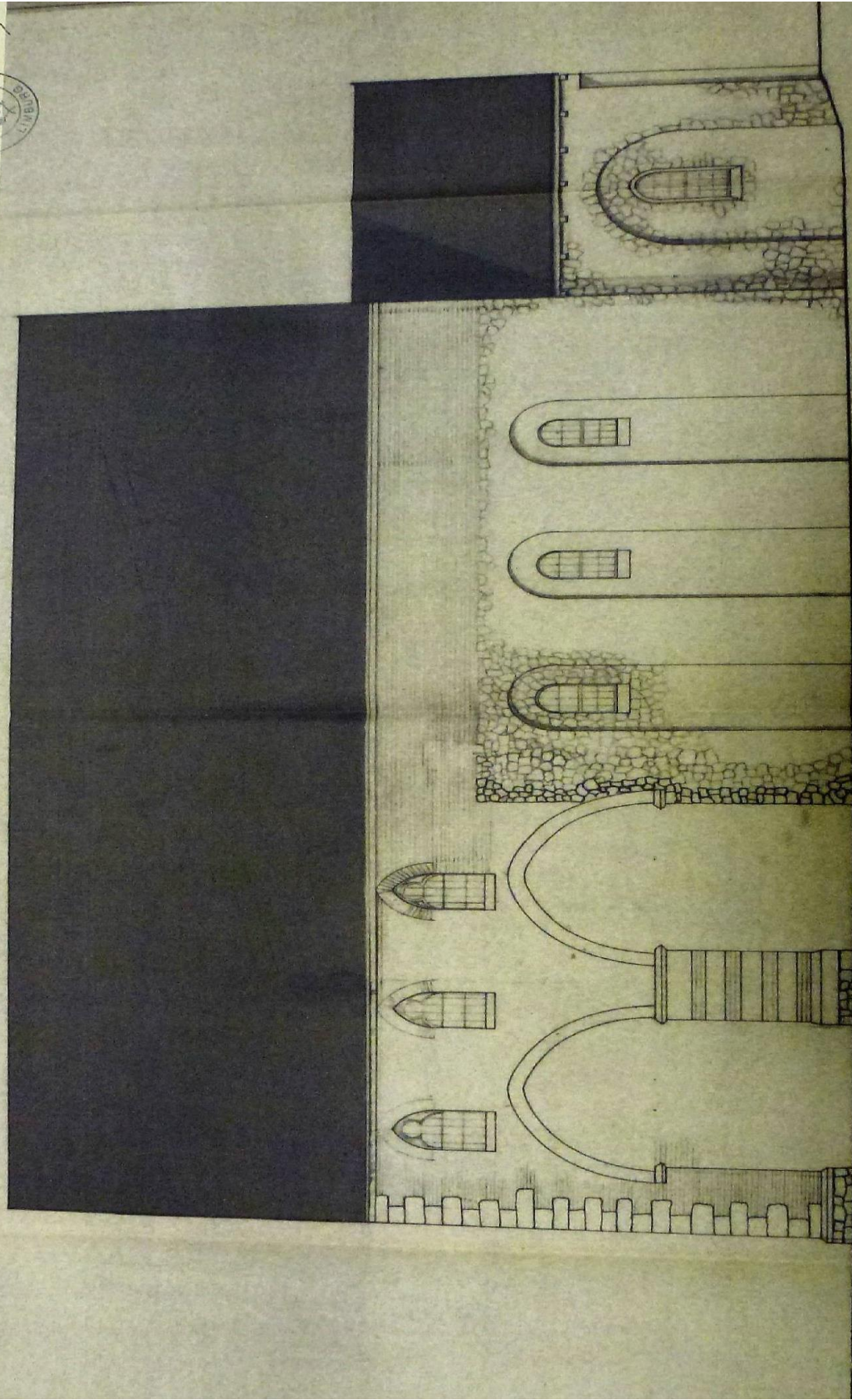
- 1. Kuppelkuppel
- 2. Kuppel
- 3. Kuppel
- 4. Kuppel
- 5. Kuppel

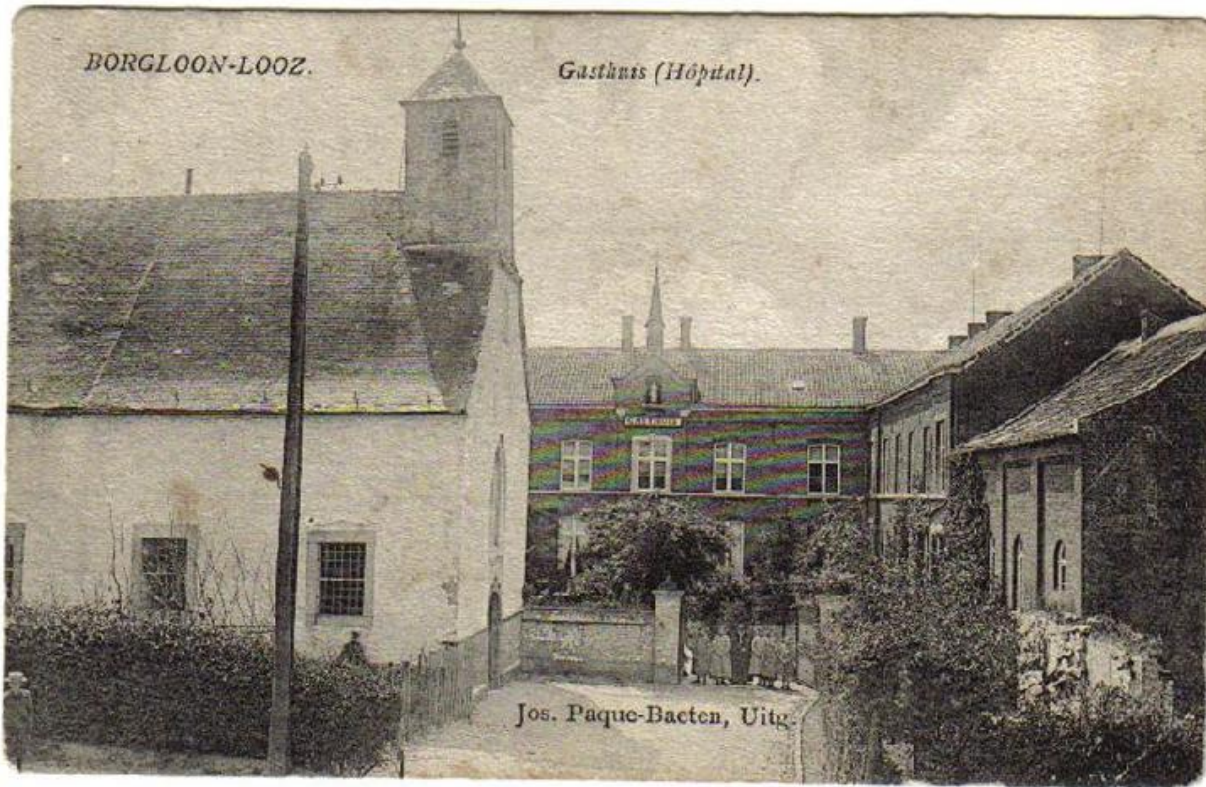
ZICHT C

ZICHT E

SIEMENS HET I.O.C.M.N.
De Secretaris - Borgtoes
20. CROON
BOGLANDIS

71056

einde voorstelling
Fernand Timmermans